

UŞAK PARA VAKIFLARI (1890–1923)

MUSTAFA ALKAN*

Giriş

Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf Kayıtlar Arşivi (VGMA)'nde bulunan 2305 numaralı *Uşak Vakfiye Fihristi Defteri*'nde 192 vakıf kaydı bulunmaktadır. Bugün bu 192 vakıftan 61 tanesinin vakfiyesi¹ mevcuttur. Bu vakıfların kuruluş tarihleri, mevkuûfâtı ve mahalleri incelendiğinde öncelikle üç şey dikkati çekmektedir. Birincisi söz konusu vakıfların % 93,44'ünün 1890–1923 yılları arasında kurulmuş olması, ikincisi bu vakıfların % 89,47'sinin para vakfı oluşudur. Üçüncüsü ise vakıfların % 86,54'ünün Uşak şehir merkezinin dışında, yâni Uşak kır bölgelerinde kurulmasıdır. İşte bu üç husustan hareketle, 1890–1923 yıllarında (zaman) Uşak'ta (mekân) kurulan para vakıfları (konu) ayrıca incelemeye tâbi tutulmuştur.

Bilindiği gibi vakıf, “*lisan-ı şer‘ide bir ‘aynın, menfaati ‘ibadullaha ait olmak üzere aslınu müebbeden haps etmektir*”². Yâni bir mal veya mülkün gelirinin veya kullanım haklarının insanlara yararına tahsis edilmesidir. Müessese bağlamında vakıfların iki ana unsuru vardır. Bunlar, toplum tarafından doğrudan kullanılan (ayniyle intifa’ edilen) yol, köprü, câmi, medrese ve çeşme gibi, “müessesât-ı hayriye” (hayrât) ile gelirleri kullanılan (geliriyle intifa’ edilen) para, bağ, bahçe, han, dükkan ve ev gibi, menkûl ve gayrimenkûllerdir (*akarât*)³. Asırlarca İslâm ülkelerinin sosyal, kültürel ve iktisadî hayatında çok önemli roller oynamış vakıfların, bu ana unsurlarına geçmeden önce, Uşak'ta kurulan vakıfların mekânı, kronolojisi ve

* Dr. Gazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

¹ Bu vakfiyelerin 11'i sondajlama usulüyle (her beş vakfiyeden biri alınıp) tahlil edilerek “21. Yüzyılın Eşiğinde Uşak” sempozyumunda, vakıf müessesesi bağlamında değerlendirilmiştir. Bkz. Mustafa Alkan, “İhtimali Sondaj Metoduna Dayalı Bir Araştırma: Uşak Vakıfları”, *21. Yüzyılın Eşiğinde Uşak Sempozyumu, I*, Umut Matbaası, İstanbul 2001, s. 399-412.

² Vakıf terim ve istilâhları için bkz. Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Ahkâmü'l-Evkâf*, (Elmalılı Hamdi Gözüyle Vakıflar” adı ile yayına hazırlayan: Nazif Öztürk), TDV Yayını, Ankara 1995, s. 49-53.

³ M. Hamdi Yazır, *a.g.e.*, s. 157-163.

yoğunluğu ile bu vakıfların kurucuları ve idaresi hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır.

Mekân, Kronoloji ve Yoğunluk

Araştırmada mekân olarak Uşak ili seçilmiştir⁴. Uşak, klasik Osmanlı idarî taksimatında, Anadolu Eyâletinin Kütahya Sancağı'na bağlı kazâ statüsünde bir idarî birim olarak düzenlenmiştir⁵. Uşak kazası, coğrafi olarak, bağlı bulunduğu Kütahya sancağının orta kesiminde yer almakta olup, kuzeyinde aynı sancağa tâbi Altıntaş, Gediz ve Simav, batısında Selendi ve Kula, güneyinde Lâzkiye (Denizli) ve Honaz, güneybatısında Şeyhlü (Çivril) kazaları, doğusunda da Karahisâr-ı sâhip sancağı yer almaktaydı. Bu mekân, o dönemde Kula kazası hudutları dâhilinde bulunan Eşme dışında, bugünkü ilin merkez, Banaz, Karahallı, Sivahlı ve Ulubey ilçelerinin kapladığı sahayı içine almaktaydı⁶. İncelenen dönemde ise, Uşak ili coğrafyası iki ayrı kaza olarak iki ayrı sancağa ve iki ayrı vilâyete bağlıydı. Bunlardan *Uşak Kazası*, Hüdavendigâr Vilâyetinin Kütahya Sancağına tâbi Banaz ve Karahallı nahiyeleri ile bağlı köylerden, *Eşme Kazası* ise, Aydın Vilâyetinin Saruhan Sancağına tâbi Güre ve Sirge nahiyeleri ile bağlı köylerden müteşekkildi (Tablo: 1). Uşak'ın 1953 yılında il yapılmasıyla, Eşme kazası bütün nahie ve köyleriyle birlikte bu idarî birime bağlanmıştır. Araştırmada, belirlenen dönemde tesis edilen vakıflar, Uşak ve Eşme kazalarındaki dağılımlarını görebilmek ve iki ayrı kazadaki gelişmeleri karşılaştırabilmek için birlikte incelemeye tâbi tutulmuştur.

Uşak bölgesinde ilk vakfı Germiyanogulları kurmuş, ilk hayrâtı da Germiyanoglu Alişiroğlu I. Yakup Bey yaptırmış olmalıdır. Yakup Bey 1321 (H.721) yılında Uşak yakınlarındaki Hacim Köyü'nde bir zâviye⁷ yaptırarak

⁴ Uşak, Türk hâkimiyetine, Malazgirt Muharebesi'nden hemen sonra, 1076 yılında geçmişse de, bölgede kesin hâkimiyet Germiyanogulları Beyliği döneminde (1300-1429) gerçekleşmiştir. Germiyanoglu hânedânının 1429'da sona ermesiyle bölge, Osmanlı idaresine girmiştir. Bkz. İ. Hakkı Uzunçarşılıoğlu, *Kütahya Şehri*, İstanbul 1932, s. 10-69; M. Çetin Varlık, *Germiyanogulları Tarihi (1300-1429)*, Ankara 1974, s. 69-80.

⁵ M. Çetin Varlık, "XVI Yüzyılda Kütahya Sancağı'nda Yerleşme ve Vergi Nüfusu", *Belleten* LII/202 (Nisan 1988), s. 144-148; "XVI. Yüzyıl Osmanlı İdarî Teşkilâtında Kütahya", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 2, (İstanbul 1986), s. 201-239.

⁶ Besim Darkot, "Uşak", *İA*, XIII, s. 73-75; Bölgenin tarihi coğrafyası için bkz. Kâtip Çelebi, *Cihannümâ*, İstanbul 1145, s. 633-34; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, *Anadolu, Suriye, Hicaz (1671-72)*, IX, İstanbul 1935, s. 37-40; Şemseddin Sâmî, *Kâmusü'l-Â'lâm*, IV, İstanbul 1306, s. 3155.

⁷ Suraiya Faroqhi, *Anadolu'da Bektaşilik*, (Çeviren: Nasuh Barın), Simurg Kitapçılık, Yayıncılık ve Dağıtım Ltd. Şti., İstanbul 2003, s. 39, 63, 209.

etrafındaki arâziyi bu zâviyeye vakfetmiştir⁸. I. Yakup Bey'den sonra yerine geçen oğlu Süleyman Şah (Ö. 1387)⁹ ve onun oğlu II. Yakup Bey Kütahya, Uşak, Kula, Simav ve Banaz bölgesinde pek çok hayrât yaptırmışlardır¹⁰. Meselâ, II. Yakup Bey'in yaptırdığı Uşak Ulu Camii¹¹ ve Yakup Çeşmesi bu dönemden kalmadır. Osmanlı döneminde bunlara, Burmalı Camii, Çakaloz Camii, Şeyh Hacı Kemal Türbesi, Ali Ağa, Cimcim ve Cankış çeşmeleri başta olmak üzere pek çok hayrât daha eklenmiştir. 1671 (1082) yılında Uşak'a gelen Evliya Çelebi şehri "*küçük ammâ gayet mâmur bir şehir*"¹² diye tarif etmektedir. 1890 (H.1307) tarihli Hüdavendigâr Vilâyet Salnâmesine göre şehirde; 17 câmî, 2 tekke, 2 kilise (1'i Rum Ortodoks, 1'i Ermeni Gregor-yan), 9 medrese, 2 hamam, 2 Kütüphane ve 45 Çeşme bulunmaktadır¹³.

Vakıf Kayıtlar Arşivi'nde Uşak'ta kurulmuş 192 vakıf kayıtlıdır. Bu vakıflardan sadece 61 tanesinin vakfiyesi mevcuttur¹⁴. Vakfiyesi mevcut vakıfların 57 (% 93,44)'si 1890 yılından sonra, 5 (% 6,56)'i 1890'dan önce kurulmuştur¹⁵. 1890'dan önce kurulan vakıflar ise, bu beş vakıftan ibaret değildir¹⁶. Meselâ, Kütahya Sancağı Evkâf Müdürü es-Seyyid Mehmed Emin Efendi'nin 5 Teşrînisâni 1300/17 Kasım1884 tarihli vakıf defterinde Uşak kazasına ait 26 vakıf ismi ve gelirleri geçmektedir¹⁷. Bu vakıfların kayıtları

⁸ *Germiyanoglu Yakup Bey ibn Mehmed Bey Vakfiyesi*, VGMA, 721/1321, MA 592, s. 139-116.

⁹ Süleyman Şah, Germiyanogulları'nın ikinci merkezi olan Kula'da yaptırdığı Gürhane Medresesi'nde medfundur.

¹⁰ Mustafa Çetin Varlık, "Germiyanogulları", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, VIII, Zafer Matbaası, İstanbul 1987, s. 508-518.

¹¹ Kitabesinde "*Melikü'l-Azâm Yakub ibn Süleyman Şah Emir*", geçmektedir. Bkz. Mahmut Akok, "Uşak Ulu Câmii", *Vakıflar Dergisi*, Sayı: III, Ankara. 1956, s. 69

¹² Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, IX, s. 38.

¹³ Ayrıca şehirde; 11 mahalle, 12.684 kişi, 12 han, 1 eczahâne, 1 hastahâne, 1 salhâne vs. bulunmaktadır. Bkz. 1307 tarihli *Hüdâvendigar Vilâyet Salnâmesi*, s. 214; 1310 tarihli *Hüdâvendigar Vilâyet Salnâmesi*, s. 367; "Uşak", *Yurt Ansk.*, X, s. 7473.

¹⁴ *Uşak Vakfiye Fihristi Defteri* (UVFD)'nde geçen vakıflardan birisinin (Uşak, Kurkyaran Köyü, *Bakkal Mehmet Ağa Camii Vakfı*) Uşak Kazası sınırları dahilinde olmadığı anlaşılmıştır. İlgili vakfın vakıfnâmesini incelediğimizde bu vakfın Kütahya Sancağına tâbi Gediz Kazasına bağlı bir köyde (Kurkyaran köyü) olduğu (VGMA, *Mücedded Anadolu Defteri* (MA): 601, s. 25) görülmüştür.

¹⁵ VGMA, UVFD: 2305, s. 1-23.

¹⁶ 1530'lu yıllara kadar kurulan vakıflar üzerine yapılan bir araştırma için bkz. İsmail Çiftçioglu, "438 Numaralı Tahrir Defterine Göre XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Uşak Kazasındaki Vakıflar", *21. Yüzyılın Eşiğinde Uşak Sempozyumu*, I, s. 413-419.

¹⁷ Bunlar; *Uşak Kazasında: Kurtbaba Vakfı*, Geliri (G): 1036 kuruş (kr), 20 para (p), *Abî Baba Vakfı*, G: 940 kr, 04 p; *Sarıdede Vakfı*, G: 330 kr, 08 p; *Bulgaz Köyünde Safadede Vakfı*, G:

VGMA'da bulunmamaktadır. Bölgede kurulan tüm vakıfların kesin tespiti için, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi* (BOA), Milli Kütüphane Eski Yazmalar Bölümü *Şer'îye Sicilleri Fonu* ve Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü *Kuyûd-ı Kadîme Arşivi*'nin, hatta VGMA'da bulunan tüm tasniflerin araştırmaya tâbi tutulması gerekmektedir. Vakfiyesi mevcut vakıfların % 85,25'i para vakfı, % 14,75'i gayrimenkûl vakfidir. 1890'dan sonra kurulan vakıfların da, % 89,47'si para vakfı, % 10,53'ü de gayrimenkûl vakfidir. 1890–1923 yılları arasında kurulan vakıflar büyük ölçüde *Vakıf Kayıtlar Arşivi* sicillerine kaydedilmiştir. Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'nin kuruluşundan (H.1242/M.1826) sonra, eyâletlerde teşkilâtlanan evkaf müdürlüklerinin, yeni kurulan vakıfların kayda geçirilmesi ve vakfiyelerin birer sûretinin merkeze gönderilmesi konusunda titiz davrandıkları bilinmektedir¹⁸. 1890–1923 döneminde, Uşak coğrafyasında vakıfların % 66,67'si Uşak kazası, % 33,33'ü Eşme kazası sınırları dâhilinde kurulmuştur. Eşme kazasındaki vakıfların tamamı köylerde kurulmuşken, Uşak kazasında ise, kaza merkezi (8 adet), nahiyeler (2 adet) ve köylerde (28 adet) kurulmuştur.

480 kr, 10 p; *Akkilise Karyesi (K.) Ziyaretçi Vakfı*, G: 2191 kr, 20 p; *Çarık K. Yakup Çiftliği*, G: 511 kr, 16 p; *Karahasan K. Seydi Çiftliği*, G: 1004 kr; *Halife K. Seydi Vakfı*, G: 921 kr, 30 p; *Hocalar K. Şeyh İvaz Vakfı*, G: 300 kr, 33 p; *Bulgaz K. Şeyh Bâyezid Vakfı*, G: 846 kr, 26 p; *Susuz K. Hayrancık Vakfı*, G: 243 kr, 10 p; *Turaklı K. Câmii Vakfı*, G: 917 kr, 12 p; *Banaz Nahiyesinde: Gökler K. Ayvacık Vakfı*, G: 1493 kr, 20 p; *Derbend K. Şeyh Hardâ Vakfı*, G: 5905 kr, 30 p; *Bahadırlar K. Gökbeği/Gökkaya Vakfı*, G: 527 kr, 03 p; *Ökser K. Hatun Tekke Vakfı*, G: 486 kr; *Gömle K. Veliyüddin Vakfı*, 731 kr; *Banaz K. Balım Mezra'ası Vakfı*, G: 509 kr; *Ahad K. Kendi-van Vakfı*, G: 1614 kr, 30 p; *Ermez K. Şeyh Hamza Vakfı*, G: 1125 kr, 30 p; *Kızılcaşöğüt K. Şeyh Koca Vakfı*, G: 1483 kr; *Kızılcaşöğüt K. Şeyh Muallim Vakfı*, G: 740 kr, 20 p; *Kızılcaşöğüt K. Koçakdede Vakfı*, G: 886 kr; *İslâm ve Hasanlar K. Gedik Ahmed Paşa Vakfı*, G: 28.709 kr, 30 p. Bkz. Mehmed Emin Efendi'nin 5 Teşrin-i Sâni 1300/17 Kasım 1882 tarihli Defteri, Cevdet Dadaş, Atilla Batur, İsmail Yücedağ, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kütahya Vakıfları* II/1, Ekspres Matbaası, Kütahya 2000, s. 347-48.

¹⁸ VGMA, 1256/1840, *Ahkâm Defteri* (AD): 966, s. 319; *Adana Şer'îye Sicili* (AŞS): 10, Belge: 118-120; İbnülemin M. Kemal İnal-Hüseyn Hüsameddin, *Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'nin Tarihçe-i Teşkilâtı ve Nuzzarın Terâcim-i Ahvâli*, İstanbul. 1335, s. 11-37.

Tablo 1: VGMA'da Vakfiyesi Bulunan Vakıfların Coğrafi Dağılımı (1890-1923)

İdari Birim	Vakfın Mahalli	Vakıf Sayısı	Vakfın Oranı
Uşak	Merkez	8	66,67
Uşak	Köy	18	
Banaz	Merkez	1	
Banaz	Köy	7	
Karahallı	Merkez	1	
Karahallı	Köy	2	
Karahallı	Köy-Mahalle	1	
Ara Toplam		38	
Eşme	Köy	14	33,33
Güre	Köyler	4	
Sirge		1	
Ara Toplam		19	
Genel Toplam		57	100

1890–1923 döneminde, Eşme'nin merkezinde kurulan yeni vakfa rastlanmazken, Uşak'ta VGMA'da vakfiyesi bulunan 10 vakıftan sekizinin bu dönemde kurulması dikkat çekicidir. Bu durum, Uşak'ın büyümeye başlamasıyla birlikte, 1894 Yangını (31 Ağustos)'nda büyük ölçüde yanan şehrin yeniden kurulmasıyla ilgilidir. Bu yangından önce şehir 4000 hâne ve 13.000 kişiden oluşmaktaydı. 1894 yangınında; 4000 hânedan 3300'ü, 18 câmiden 16'sı, 14 medreseden 10'u, sekiz handan yedisi, iki iptidâî ve rüştiye okulu ile iki Rum ve Ermeni kilisesi tamamen yanmıştır. Mevcût dört hamamdan üçü ile bir türbe de büyük zarar görmüştür. Geriye, 600–700 hane ile bir hamam, üç câmî ve bir han kalmıştır. Yangından sonra şehir yeniden kurulmuştur. Bu sırada câmî, medrese, okul ve hamam gibi sosyal kurumlar ya tamir edilmiş veya yeniden yapılmıştır. Bu imâr ve tamirâtın giderleri, büyük ölçüde çevredeki vilâyetler ve İstanbul'dan toplanan yardımlar¹⁹ ile vakıflar tarafından karşılanmıştır.

¹⁹ Günver Güneş, "1894 Uşak Yangını", *21. Yüzyılın Eşiğinde Uşak Sempozyumu*, I, s. 274-278; Yardımlar için bkz. BOA, İ.DH. 1312 S/35.

Osmanlı Devleti'nin son elli yılında Uşak'ta vakıfların artmasının arkasında -merkezdeki söz konusu yangından sonra yapılan imâr çalışmaları dışında- hem merkezde hem de kıy bölgelerinde uygulamaya konulan iskân siyasetinin ve göçlerle oluşan nüfus artışının etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Anadolu'nun ıslahı programı çerçevesinde Anadolu'nun "sağ kol" müfettişliğine tayin edilen Ahmet Vefik Paşa (1863-1865) Hüdavendigâr Vilâyetini dolaşarak bölgedeki konar-göçer nüfusu yerleşik hayata geçmeye zorlamıştır. Daha sonra Ahmet Vefik Paşa ıslahatlarını Bursa Valiliği yapuğu sırada sürdürmüştür²⁰. Ahmet Vefik Paşa'nın zorunlu iskâna yönelik uygulamaları bölgede hâlâ konuşulmaktadır. "Şehitli Yörükleri" bu zorunlu iskân siyaseti ile Simav, Gediz, Uşak, Kula ve Demirci arasındaki bazı köylere yerleştirilmiştir.

19. yüzyılda yapılan Osmanlı-Rus savaşlarından (1808-12, 1828-29, 1853-56, 1877-78) sonra Kırım, Kafkasya ve Balkanlar'dan Anadolu'ya büyük göçler olmuştur. Balkanlar'dan Anadolu'ya göçler 93 Harbi, Balkan ve Birinci Dünya savaşları sürecinde hızlanmıştır. Aynı dönemde Uşak'a da göçler olmuştur. Nitekim 1864 yılı Haziran ayında 2000 Çerkes muhâcir Uşak'a gelmiştir. Bunlar önce hanlarda ve yerlilerin evlerinde barındırılmışlar, gerekli alt yapı hazırlandıktan sonra kentin kuzey doğusundaki köylere yerleştirilmiştir²¹ 1877-91 yılları arasında Hüdavendigâr Vilâyetine sevk edilen 189.028 muhacirin 9330'u Kütahya Sancağına, bunların da 62'si Uşak kazasına iskân edilmiştir²². 1902 yılında Girit muhacirleri ile bir kısım aşiretler Uşak'ın Sabah Mahallesi'ne yerleştirilmişlerdi. Bu yeni iskânla Sabah Mahallesi 700 haneyi aşınca mahalle, II. Abdülhamid'in 14 Temmuz 1902 tarihli iradesiyle, ikiye bölünerek yeni mahalleye Mâmuretü'l-Hamidiye adı verilecektir²³. 1917 yılında İstanbul halkına zarar veren Rum muhacirlerin 1500'ü, yarısı Kütahya'ya yarısı da Uşak'a yerleştirilmek üzere bölgeye sevk

²⁰ "Ahmet Vefik Paşa", Abdurrahman Şeref Efendi, *Tarih Musahabeleri*, (Sadeleştiren: Enver Koray), Başbakanlık Basımevi, Ankara 1985, s. 179-186.

²¹ Justin McCarthy, *Ölüm ve Sürgün*, (Çeviren: Bilge Umar), İnkılap, 3. Baskı, İstanbul 1998, s. 43.

²² Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1790)*, TTK Yayınları, Ankara 1994, s. 185 -186.

²³ BOA. İrade Dâhiliye, 1320 R./13; Mamûratü'l-Hamidiye Mahallesi'nde Nakibü'l-Eşraf Câmii'nin Hafız Mehmed Efendi'nin 8000 Guruş Nükud Vakfı, 1324/1906, VGMA, MA. 598/204-157.

edildi. Bu sırada bir kısım Medineli muhâcir de Uşak'a iskân edilmişlerdi²⁴. İşte bu yeni iskânlarla Uşak'ın yerleşim alanları ile nüfusu artacaktır. Meselâ, Uşak kazasının 1880'li yıllarda 115 köyü²⁵ bulunuyorken, 1900'lü yıllarda bu sayı 154'e²⁶ yükselmiş, nüfusu da (Eşme dâhil) 1893 yılında 91.646 iken²⁷, 1914'te 116.137 kişiye²⁸ ulaşmıştır. İlerde bahsedileceği gibi bu nüfus artışı yeni vakıfların kuruluşuna ortam hazırlamıştır.

Tablo 2: Vakıfların Tescil Günlerinin Dağılımı

Günler	Vakıf Sayısı	Oran %
Pazartesi	12	21,05
Salı	7	12,28
Çarşamba	4	7,02
Perşembe	9	15,79
Cuma	13	22,80
Cumartesi	6	10,53
Pazar	6	10,53
Toplam	57	100

1890'lı yıllardan 1923 yılına uzanan süreçte Uşak'ta, -vakfiyesi mevcut olan- vakıfların kuruluş tarihleri incelendiğinde (Tablo: 8), Birinci Dünya Savaşı yıllarına kadar, her yıl birer ikişer vakfın kurulduğu, 1916'dan 1923'e kadar, yâni Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı (1918–1922) yıllarında yeni vakfın kurulmadığı görülecektir. Vakıfların tescil günlerinin dağılımı ise, Osmanlı mahkemelerinin her gün çalıştığını göstermektedir (Tablo: 2).

²⁴ BOA, DH. ŞRF. (Şifre Kalem): 82/102; Ayrıca bkz. Sadiye Tutsak, "Osmanlı Devleti'nin Son Devirlerinde Uşak Kazası", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XVI, İzmir 2001, Ege Üniversitesi Basımevi, s. 180-82.

²⁵ *Hüdavendigâr Vilâyeti Salnamesi*, H. 1302/M. 1884, s. 454.

²⁶ *Hüdavendigâr Vilâyeti Salnamesi*, H. 1324/M. 1906, s. 425.

²⁷ 1893 yılı Eşme Kazası; Müslümanlar: 17.927 kişi; Uşak Kazası; Müslümanlar: 71.605 kişi, Rumlar: 1432 kişi, Ermeniler: 660 kişi, Yabancılar: 22 kişi. Bkz. Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, -Demografik ve Sosyal Özellikleri-, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003, s. 162, 172.

²⁸ 1914 yılı Eşme Kazası; Müslümanlar: 23.415 kişi, Rumlar: 33 kişi, Yabancı Uyruklar: 7 kişi, Uşak Kazası; Müslümanlar: 88.626 kişi, Rumlar: 2957 kişi, Ermeniler: 1099 kişi. Bkz. Karpat, a.g.e, s. 212, 224.

Tablo 3: Hicrî ve Milâdî Aylara Göre Vakıfların Tescil Tarihlerinin Dağılımı

HİCRÎ AYLAR			MİLÂDÎ AYLAR		
Muharrem	5	8,77	Ocak	1	1,76
Safer	8	14,04	Şubat	9	15,79
R.Evel	9	15,79	Mart	6	10,53
R.Ahir	1	1,76	Nisan	10	17,54
C.Evel	5	8,77	Mayıs	7	12,28
C.Ahir	4	7,02	Haziran	7	12,28
Receb	-	-	Temmuz	4	7,02
Şaban	8	14,04	Ağustos	2	3,50
Ramazan	2	3,50	Eylül	1	1,76
Şevval	1	1,76	Ekim	2	3,50
Zilkade	3	5,26	Kasım	1	1,76
Zilhicce	11	19,29	Aralık	7	12,28
<i>12 Ay</i>	<i>57</i>	<i>100</i>	<i>12 Ay</i>	<i>57</i>	<i>100</i>

Vakıfların kurulduğu ayların dağılımı da tescil günlerinden farklı değildir. Tescil tarihleri hicrî veya milâdî hemen her aya dağılmıştır. Milâdî aylarda hasat-vakıf ilişkisinin olmadığı, hatta Uşak'ta hasat ile ters orantılı bir yapının olduğu görülmüştür. Kurulan vakıfların para vakfı olması belki bu dağılımı etkilemiş olabilir. Hicrî aylarda da vakıf-kutsal ay münasebeti söz konusu değildir. Öyle ki, en az vakıf Rebiyülâhır ve Şevval aylarında (1'er vakıf), en fazla vakıf da Zilhicce ayında (11 vakıf) kurulmuştur. İncelemeye tâbi tutulan 33 yılın üç aylarında (Receb, Şaban ve Ramazan) kurulan vakıf sayısının sadece Zilhicce ayında kurulanlardan daha az olması, vakıfların kuruluş amacının vakıf-ihhtiyaç ilişkisine dayandığını ortaya koymaktadır (Tablo: 3). Nitekim 1890-1923 döneminde Uşak'ta tesis edilen vakıfların tamamı hayrî amaçla kurulmuş olup, bunların her biri bir sosyal hayrât kurumunun ihtiyaçlarını karşılamıştır. Vâkıflar vakıf kurmadaki amaçlarını, dünya ve âhıret tasvirlerine girmeden²⁹ kısaca; "...câmiî için... atyab-i

²⁹ Meselâ, Germiyanoğlu Yakup Bey bin Mehmed Bey'e göre; "denî dünya ümniye yatağıdır, belâ durağıdır, firar evidir, karar evi değildir. Sefası yoktur, zahmeti çoktur, baharda bulutların geçtiği gibi geçer, serâbi andırır. Onda hiç bir peygamber peygamberliğinden dolayı muhallet kalmamış, hiçbir ânid-i cebbâr da kuvvetinden ötürü ebedi duramamıştır. O öyle bir

malımdan ...guruşumu vakfettim"³⁰ şeklinde gâyet kısa bir şekilde anlatmışlar, cemiyet yararına vakıf kuranları (vakıf-ihhtiyaç ilişkisi) övmüşlerdir.

Vakıf Kurucuları (Vâkıflar)

Vakfiyelerin, duâ kısmından hemen sonra, genel olarak vâkıf; memleketi, lâkabı, adı, unvanı, cinsiyeti, baba ve dede adı ile tanıtılmaktadır³¹. Bu tanımlamalarda askerî zümre (berat sahibi) ile esnâf teşkilâtı mensuplarının mesleklerinin yazılması konusunda hassasiyet gösterildiği halde, sıradan insanların meslek ve zümrelerinin belirtilmesinde aynı hassasiyet gösterilmemiştir³². Bununla birlikte vâkıfların kullandıkları kimi lâkap ve unvanların, onların meslek ve zümrelerini işaret ettiği bilinmektedir. Buradan hareketle Tablo 4 genel olarak incelendiğinde, 1890-1923 yılları arasında Uşak'ta kurulan vakıfların; % 28,85'ini ilmiye mensupları, % 23,07'sini "ağa" ve "çavuş" unvanlı seyyiye mensupları, % 48,08'ini de meslekî unvanı kayıtlı olmayan vâkıflar kurmuştur. Ancak 19. yüzyılın sonunda kullanılan unvan ve lâkaplar, klasik dönemdeki gibi, kurucuların meslek ve zümrelerini verir mi? Meslekî unvanı bulunmayan bu kurucular kimlerdir? Bu sorular derinlemesine irdelendiğinde durum değişmektedir. Özellikle "ağa" unvanı bu açıdan yeniden değerlendirilmeye muhtaçtır.

devir ki, gidişi harâbdır, ticareti ziyandadır, âkil odur ki, vakitlerini Allah'a hamd ile takvâ üzere geçirir, hâli hayatta iken zamanlarını vaad ve vaid gününde hazırlık yapmak, azık kayırmak yolunda sarf eder. İşte aklını iyi kullanan kimse amellerini sâlih işlere sarf eder, malını hayra verir, hayrâun en devamlısını seçer, en güzelini yapar". Germiyanoglu Yakub Bey İbn Mehmed Bey Vakfiyesi, VGMA, M. 29 05 1321, MA 592, s. 139, Sıra: 116). Vâkıfların vakıf kurma amaçlarının geniş bir değerlendirilmesi için bkz. Bahaeddin Yediylüzdü, XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi -Bir Sosyal Tarih İncelemesi-, TTK Yayınları, Ankara 2003, s. 12-13.

³⁰ *Dayoğlu İsmail ibn Emin Vakfiyesi, VGMA, 1314/1897, MA 603, s. 90; İsa Kahya Kerimesi Fatma binti İsa Vakfiyesi, VGMA, 1324/1907, MA. 607, s. 203.*

³¹ Meselâ, Voyvoda es-Seyyid Ahmed Ağa ibn es-Seyyid İbrahim Ağa (Vakfiyesi, VGMA, 1205/ 1791, AB. 585, s. 32-38); İbrahim Kethüda-zâde İbrahim Hakkı b. Mehmet b. Hacı Ömer Ağa (VGMA, 1316/1898, MA. 600, s. 19-24) gibi.

³² Meselâ, Hanyeri Karyesi ahâlisinden Lafcı Hacı Mustafa Efendi (VGMA, 1341/1923, MA. 609, s. 199-240) gibi.

Tablo 4: Kurucuların Unvan ve Lâkaplarının Dağılımı

Unvan	Sayı	Oran %	Lâkap	Sayı	Oran %
Efendi	15	28,85	...oğlu	34	65,38
Ağa	11	21,15	Hacı	14	26,92
Çavuş	1	1,92	zâde	3	5,77
Unvansız	25	48,08	Kâhya kerimesi	1	1,92
Toplam	52	100	Toplam	52	100

“Efendi” unvanına sahip ilmiye mensubu 15 kurucunun altısı Uşak merkezde, sekizi köylerde, biri de Güre nahiyesinde. Bunların dördü efendizâde (2’si hafız), biri kethüdâ-zâde, diğer kurucuların ise babalarının meslekî unvanı vakfiyelerde geçmemektedir. “Ağa” unvanlı kurucuların tamamı köylerde. Bunlardan biri “...efendi-zâde”, biri “...zâde kerimesinin oğlu” şeklinde belirtilirken, diğer dokuzunun baba mesleği hakkında herhangi bir bilgi verilmemektedir. “Efendi” ve “ağa” unvanlı kuruculardan başka bir kurucu da “çavuş” unvanını (“...bey-oğlu”) taşımaktadır³³. Tüm kurucuların % 48,08’i her hangi bir unvana sahip değildir. Bunların % 23,07’si (2’si Uşak merkezde 10’u köylerde 12 kurucu) “...zâde”, “...beşe-oğlu”, “...bey-hafidi” (=torunu), “...bey-oğlu”, “...imam-oğlu”, “...ağa-oğlu”, “...molla-oğlu”, “...kâhya-kerimesi” gibi lâkaplar taşıyan askerî zümre yakınlarıdır. Ancak Osmanlı Devletinin son çeyrek asrında Uşak’taki kuruculardan, ilmiye mensupları ile birkaç askerî zümre mensubunun dışındakileri, yâni padişah beratı taşımayan, askerî zümre yakınları ile “serdengeçti/ağa, alemdâr/ağa, alaybeyi/ağa, dârüssaâde ağası/ağa, bostancıbaşı/ağa, çâşnigîr/ağa, baltacı/ağa, kilercibaşı/ağa, ocakağası/ağa...”³⁴ gibi askerî meslek unvanı taşımayan vakıf kurucusu ağaları, askerî zümre mensubu kabul etme imkânı yoktur. Söz konusu süreçte, köylerde oturan ve çevresindeki diğer insanlardan daha fazla toprak ve hayvan sürülerinin sahibi olan ağalar ise, halktan kişilerdi. Meselâ, “*Aydın Vilâyetinin Saruhan Sancağına mülhâk Eşme Kazasına tâbi Adana Karyesi ahâlisinden sâhibü’l-hayrât ve’l-hasenât Hacı*

³³ Nuri Çavuş b. Ahmet Bey Vakfıyesi, Güre, 16 02 1904, VGMA, MA, 603, s. 150/261

³⁴ Hasan Yüksel, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfları Rolü (1585-1683)*, Dilek Matbaası, Sivas 1998, s. 217

Ömer-oğlu Ahmet Ağa bin Yusuf...³⁵ bunlardandı³⁶. Netice itibariyle, 1890–1923 döneminde Uşak merkezdeki vakıfların ekseriyetini ilmiye mensupları (“efendi” unvanlı) ve zâdegân (“zâde” lâkaplı vâkıflar), kırsaldaki vakıfların ekseriyetini de, köy ileri geleni olan ağalar ile maddi durumu iyi olan diğer köylülerin kurduğu anlaşılmaktadır (Tablo: 8).

Uşak’ta incelenen -vakfiyesi mevcut olan- 52 para vakfından sadece birini kadınların kurmuş olması, Tanzimat’tan sonra uygulamaya konulan Osmanlı mülkiyet sistemi (mülk emniyeti), Evkaf-ı Hümayûn Nezâreti’nin evlâtlık amaçla kurulan vakıfları engellemesi, daha çok mülk edinme veya ailevi amaçlarla vakıf kurduğu bilinen kadınların vakıf kuruculuğundaki oranlarını azaltmış olmalıdır³⁷.

Vakıfların Yönetimi

Evkâf-ı Hümayûn Nezâreti’nin kuruluşuna kadar (H.1242/M.1826) vâkıflar kurdukları vakıfların yöneticilerini, nâzırlarını ve görevlilerini (hademe-i evkâf) vakfiyelere koydukları şartlar vasıtasıyla nesiller boyu sürebilecek şekilde kendileri tayin edebiliyorlardı³⁸. Vakıfların devletle irtibatlarını gerekli hallerde kaza kadısı sağlıyordu³⁹. Evkâf-ı Hümayûn Nezâreti’nin kuruluşundan sonra, vâkıfların kurdukları vakfın yöneticilerini tayin etme haklarını -hukukî olarak engelleyici bir düzenleme olmamakla birlikte⁴⁰- vakıfların nezâreti ile kaza kadısının tayin arzı yazma (hatt-ı ha-

³⁵ Hacı Ömer-oğlu Ahmet Ağa b. Yusuf Vakfiyesi, 18 02 1895, VGMA, MA 596, s. 50/41.

³⁶ Adana’da vakıf kurucuların tarihi süreç içindeki değişimi üzerine geniş bir değerlendirme için bkz. Mustafa Alkan, *Adana’nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Adana Vakıflarının Analizi* -TÜSOKTAR Veri Tabanına Dayalı Bir Araştırma- Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2004, s. 62-89.

³⁷ Meselâ, 1520-1923 yılları arasında Adana’da kurucusu bilinen 639 vakıftan % 36,46 (233 vakıf)’sını kadınlar kurmuştur. Bu vakıfların % 2,58’i 16. yüzyılda; % 1,72’si 17. yüzyılda; % 82,40’ı 18. yüzyılda (% 78,24’ü aile ile irtibatlı); % 12,02’si 19. yüzyılda; % 1,29’u da 20. yüzyılın başında kurulmuştur. Adana’da 1890-1923 yılları arasında ise, söz konusu 233 vakfın sadece % 3’ü (7 vakıf) kurulmuştur. Bkz. Alkan, *Adana Vakıflarının Analizi*, s. 66, Tablo: 18; Bir araştırmada yenileşme döneminde kadın vâkıfların oranı % 6,67 olarak tespit edilmiştir. Bkz. Nazif Öztürk, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, TDV Yayını, Ankara 1995, s. 50, Tablo: II.

³⁸ Germiyanoglu Yakub Bey ibn Mehmed Bey Vakfiyesi, Uşak, 721/1321, VGMA, MA. 592, s. 139/116; Voyvoda es-Seyyid Ahmed Ağa ibn es-Seyyid İbrahim Ağa Vakfiyesi, Uşak, 205/1791, VGMA, AB. 585, s. 32/38

³⁹ M. Hamdi Yazır, a.g.e, s. 166; Ebû'l-Ûlâ Mardin, “Kadı”, *İA.*, s. 42-46.

⁴⁰ Abdulkadir Ağa ibn Zeyneddin bin Sünnet Vakfiyesi, Ceyhan, 1886, VGMA, MA. 591, s.

rekât) görevlerini taşrada kurulan Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'ne bağlı evkâf müdürlükleri üstlenmiştir⁴¹.

1890–1923 döneminde Uşak'ta kurulan vakıfların mütevellilerini, uygulanana geldiği gibi, yine vâkıfların kendileri tayin etmişlerdir. Buna göre 52 vâkıftan 42'si kurdukları vakfın ilk mütevellisi olarak yaşadıkça kendini tayin etmiştir. Bunlardan 35'i kendi vefatından sonra nesilden nesle evlatlarının en "aslah, erşed ve ekber"ini, altısı erkek evladını, biri de müstakim bir kişiyi müteveli tayin etmiştir. İki vâkıf ilk müteveli olarak vakfın hayrât görevlisini (hatip), sekiz vâkıf da tescil mütevellisini ilk müteveli tayin etmiştir. Bunlardan ikisi tescil mütevellilerinden sonra onların evlatlarını (biri erkek evladını), beşi köy muhtarını, biri de evkâf memûrunu müteveli tayin etmiştir. Vâkıfların "evlâdiyet" üzere tayin ettikleri mütevellilerin soylarının bitmesinden sonra ("ba'de inkırâzi'n-nesl") vakıfların yönetimi, genellikle köy muhtarlarına, haryât görevlilerine veya mütevellilik için ehil, müstakim bir kişiye bırakılmıştır⁴².

İncelemeye tâbi tutulan 52 vakıftan sadece biri mütevellisine ücret tahsis etmiş, diğerleri vakıflarının ücretsiz (hasbî) yönetilmesini istemiştir. Böylece vakıfların yönetimini ücretsiz olarak kendi soy halkasından oluşturan vâkıflar bununla hem vakfın "*tebdil ve tağyirini, teksir ve tevfirini*" yâni vakfın şartlarını değiştirme ve çoğaltma haklarını daima ellerinde bulundurma şartı koşmuşlar⁴³ hem de kendi nesilleri ile hayrât kurumları arasında bir bağ tesis etmişlerdir. Ayrıca vakfın amacını yerine getiremez duruma düşmesi halinde gallenin ribhinin mutlaka fakir Müslümanlara dağıtılmasını istemişlerdir⁴⁴.

Vakıfların İktisadî Yapısı ve İşletme Usulü

İslâm hukukunun ilk oluşum sürecinde menkûl mallar müstakil olarak vakfedilemiyordu. Menkûl malların ancak bir gayrimenkûle tâbi olarak veya

⁴¹ VGMA, *Ahkâm-ı Evkâf Nizamı*: 968, s. 114; VGMA, 1278, *Ahkâm-ı Evkâf-ı Nizamât*, 971, s. 125-127; VGMA, 1280, *Ahkâm-ı Evkâf Nizamı*: 972, s. 63-64; VGMA, *Nizamât Teşkilat Me-murîn*: 974, s. 56-57; Düstur 1/II 1289: s. 146-169.

⁴² Birkaç misâl için bkz. *Çallı Ömer Efendi-zâde Ahmet Tahir Efendi ibn Ömer Efendi Vakfıyesi*, 1325/1908, VGMA, MA. 605, s. 263/346; *İmamoğlu Halil ibn Mustafa Vakfıyesi*, VGMA, 1315/1898, MA: 602, s. 96.

⁴³ *Çallı Ömer Efendi-zâde Ahmet Tahir Efendi ibn Ömer Efendi Vakfıyesi*, VGMA, 1325/1908, MA 605, s. 263

⁴⁴ *Abbasoğlu Molla Mahmud Bey hafidi Halil b. İbrahim Vakfıyesi*, VGMA, 1315/1898, MA. 602, s. 144.

hakkında dinî bir hüküm (nass) ya da teâmül bulunması halinde vakfedilebileceğine dair farklı görüşler mevcuttu. Bu hukukî uygulama zamanla ortaya çıkan zaruretler sonucu yumuşatılmıştır. Osmanlı toplumunda özellikle paranın vakfedilmesi konusunda Hanefî mezhebinin önde gelen fâkihlerinden İmam Züfer'in görüşü tercih edilmiştir⁴⁵. Osmanlı Devleti'nde para vakıflarının bilinen ilk örneklerine II. Murad ve Fatih döneminde rastlanmaktadır. Ancak para vakıflarının henüz sayı ve hacim itibarıyla vakıf sistemi içinde önemli bir yer işgal etmemesi sebebiyle hukukî yönünün o dönemde tartışılmadığı anlaşılmaktadır. 16. yüzyıl ortalarına gelindiğinde vakıf sistemindeki genişlemeye bağlı olarak para vakıflarında da önemli gelişmeler olmuştur. Bu gelişmelerle birlikte para vakıflarının meşrûiyeti de gündeme gelmiş ve Osmanlı ulemâsı arasında tartışmalara yol açmıştır⁴⁶. Bu tartışmalar sonunda paranın vakfedilebileceği neticesine ulaşılarak para vakıfları serbest bırakılmıştır⁴⁷.

Para vakıfları, söz konusu tartışmalarla, meşrûiyet kazandıktan sonra hızla artış göstermiştir. Bazı araştırmalar para vakıflarının, mekân olarak merkezden taşraya doğru yaygınlaştığını, zaman olarak da, 16. yüzyıldan 19. yüzyıla doğru artış gösterdiğini ortaya koymaktadır. Meselâ, Barkan ve Ayverdi'nin birlikte yaptıkları bir araştırmaya göre, 16. yüzyılın ilk yarısında İstanbul'da asl-ı mal (sermaye) ve akar birlikte ele alındığında vakıfların %

⁴⁵ Hamdi Döndüren, *Günümüzde Vakıf Meseleleri*, Erkam Yayınları, İstanbul 1998, s. 40-42.

⁴⁶ Bu sırada bir dizi risâle ve mektup yazılmıştır. İbn Kemal'in risâlesini (Tahsin Özcan, "İbn Kemal'in Para Vakıflarına Dâir Risâlesi", *İslam Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 4 (2000), 31-41), Ebüssuûd Efendi'nin risâlesi (*Risâle fi vakfi'l-menkûl*) takip etmiştir (Mehmed Birgivi, *Cilâu'l-kulûb* içinde İstanbul 1280, s. 162-181). Çivizâde, Ebüssuûd Efendi'nin risâlesine yazdığı reddiyyeyi padişaha takdim ederek para vakıflarının yasaklanmasını sağlamıştır (bkz. Çivizâde, *Reddiye*, Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi, nr. 1177, vr. 158b-161a). Sofyalı Bâli Efendi ise Kanûnî'ye, Çivizâde'ye ve Şah Çelebi'ye yazdığı mektuplarda para vakıflarının yasaklanmasının anlamsızlığını ve vakıf sistemi üzerinde telâfisi imkânsız tahrîbata yol açacağına dikkat çekmiştir (bkz. Tahsin Özcan, "Sofyalı Bâli Efendi'nin Para Vakıflarıyla İlgili Mektupları", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 3, [1999], s. 125-155). Tartışmaların sürmesi üzerine oluşturulan heyet tarafından konu görüşülmüş ve para vakıfları serbest bırakılmıştır (bkz. Tahsin Özcan, "Para Vakıflarıyla İlgili Önemli Bir Belge", *İLAM Araştırmaları Dergisi*, III, sy. 2 [Temmuz-Aralık 1998], s. 107-112). Ancak tartışmalar bitmeyecektir. Bu konuda geniş bir değerlendirme için bkz. Tahsin Özcan, *Osmanlı Para Vakıfları -Kanûnî Dönemi Üsküdar Örneği*, TTK Yayınları, Ankara 2003, s. 28-47; Ahmet Akgündüz, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, 2. Baskı, OSAV, İstanbul 1996, s. 204-229; Osman Keskiöğlu, "Bulgaristan'da Türk Vakıfları ve Bali Efendi'nin Vakıf Paralar Hakkında Bir Mektubu", *Vakıflar Dergisi*, IX, (1971), s. 92-3; İsmail Kurt, *Para Vakıfları, Nazariyât ve Tatbikat*, Kerem Matbaası, İstanbul 1996, s. 6-36.

⁴⁷ M. Hamdi Yazır, a.g.e., s. 77

12,09'nun para vakfı olduğu anlaşılmıştır⁴⁸. "Sondaj usulü"yle Türkiye geneli üzerinde yapılan araştırmalara göre vakıfların; 17. yüzyılda % 3,38'inin⁴⁹, 18. yüzyılda % 31,77'sinin⁵⁰ 19. yüzyılda da % 56,81'inin⁵¹ para vakfı olduğu tespit edilmiştir. Bu vakıfların illere göre dağılımları da farklılık göstermektedir. 1555–1823 yılları arasında Bursa'da 2688 para vakfının kurulduğu, bunların 761'nin devamlılık gösterdiği⁵², 1520–1923 yılları arasında Adana'da kurulan 710 vakıftan sâdece % 2,13'nün⁵³ para vakfı olduğu belirlenmiştir. Vakfiyesi mevcûd olan vakıflara göre, Yozgat'ta 1400–1920 yıllarına ait vakıfların % 72,61⁵⁴'i, Uşak'taki incelenen vakıfların da % 85,25'i para vakfidir.

Para vakıflarının iktisadî yapısı, kurucularının mal varlığı ve zümresiyle doğrudan alâkalıdır. Kurucu saray veya üst bürokrasi mensubu ise, vakfın iktisadî boyutu da oldukça yüksek olabilmektedir. Meselâ, Bezmi-â Âlem Vâlide Sultan Vakfı'nın binlerce menkûl ve gayrimenkûl akarları⁵⁵ arasında 250.000 kuruş, 660 akça para da⁵⁶ vardır. Yozgat'ta Şeyh Ahmed Efendi Tekke ve Câmii için Sultan Abdulmecid'in hanımlarından Şevk-Efzâ Hanım Sultan 150.000 kuruş vakfetmiştir⁵⁷. Uşak'ta kurulan para vakıfları, söz konusu saltanat vakıfları ile kıyaslanamayacak derecede mütevazı kurumlardır. Buradaki 52 para vakfının 500 ile 24.000 kuruş arasında değişen parasal

⁴⁸ Ömer L. Barkan-Ekrem H. Ayverdi, *İstanbul Vakıf Tahrir Defteri 953 (1546) Tarihli*, İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü, İstanbul 1970, s. VIII, 1 nolu cetvel.

⁴⁹ H. Yüksel, *a.g.e.*, s. 118.

⁵⁰ Yediöldüz, *a.g.e.*, s. 97.

⁵¹ Öztürk, *Vakıf Müessesesi*, s. 52.

⁵² Murat Çizakça, "Cash Waqfs of Bursa, 1555-1823", *JESHO*, XXXVIII (Ağustos 1985) 3, s. 318-319; Çizakça'nın, konuyla ilgili değerlendirmeleri için bkz. *Risk Sermayesi Özel Finans Kurumları ve Para Vakıfları*, İlmî Neşriyat, İstanbul 1993; *A Comparative Evolution of Business Partnerships The Islamic World and Europe, with Specific Reference to the Ottoman Archives*, E.J. Brill, Leiden 1996, s. 131-134; *A History of Philanthropic Foundations, The Islamic World From the Seventh Century to the Present*, Boğaziçi University Press, İstanbul 2000, s. 27-52.

⁵³ Toplam 29 para vakfının 14'ü 16. yüzyılda, 7'si 18. yüzyılda, 8'i de 19. yüzyılda kurulmuştur. 17. yüzyılda ise para vakfı kurulmamıştır. Bkz. Alkan, *...Adana Vakıflarının Analizi...*, s. 130, Tablo: 36.

⁵⁴ Araştırmadaki vakıf türlerinin oranlarını biz çıkardık. Araştırmacı câmi ve mescidlerin giderlerinin 112 vakıf tarafından karşılandığını, bu vakıfların % 78,57'sinin para vakfı olduğunu belirtmektedir. Bkz. Hamza Keleş, *Vakfiyelerine Göre Yozgat Vakıfları (1400-1920)*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1996, s. 113.

⁵⁵ Öztürk, *Vakıf Müessesesi*, s. 207, Tablo: XXXVIII

⁵⁶ VGMA, 1255-67/1840-52, *Haremeyn* (HRM): 634, s. 83/126.

⁵⁷ *Şevk-Efzâ Hanım Sultan Vakfiyesi*, 30 B 1277/11.2.1861, *Yozgat Şer'iyeye Sicili* 30, s. 47-48'den naklen, H. Keleş, *a.g.t.*, s. 121.

değerinin toplamı 107.280 kuruştur (Tablo: 5). Vakfedilen paraların ekseriyetini (% 69,23) 1.000 ile 2.000 kuruş arasındaki miktarlar oluşturmaktadır. Sermayesi (asl-ı mal) 10.000 kuruşu aşan bir vakıf bulunmaktadır.

Tablo 5: Uşak Para Vakıfların Akar Miktarlarına Göre Dağılımı

Vakfedilen Miktar/ Kuru	Vakıf Sayısı	Vakıf Sayısı Oranı %	Miktar Toplamı
500	4	7,69	2.000
1.000	21	40,38	21.000
1.080	1	1,92	1.080
1.500	4	7,69	6.000
2.000	15	28,85	30.000
2.200	1	1,92	2.200
3.000	3	5,77	9.000
4.000	1	1,92	4.000
8.000	1	1,93	8.000
24.000	1	1,93	24.000
Genel Toplam	52	100	107.280 Kuruş
Ribh: % 15	-	-	16.092 Kuruş

Vakıf paralar, yaygın geleneğe göre, mütevellileri eliyle "...onu on bir buçuk..." (% 15) nisbetinde bir gelir karşılığında ihtiyaç sahiplerine kredi olarak verilmek suretiyle işletilmişlerdir. Bu durum vakfiyelerde:

"*Rehn-i kavî ve kefil-i melî yâhud ikisinden biri ile onu on bir buçuk hesâbı ile mu'âmele-i şer'iyye ve murâbaha-i mer'iyye ile bâ-yed-i mütevellî beher sene 'alâ vechi'l-hâlâl istirbâh ve istiğlâl oluna*"⁵⁸, şeklinde geçmektedir. Hemen bütün para vakıflarının vakfiyelerinde geçen bu hukukî hüküm biraz açılacak olunursa; "*rehn-i kavî*"; borcu karşılayabilecek bir rehin, teminât, "*kefil-i melî*"; borçlu ödeyemediği zaman borcu ödeyecek ka-

⁵⁸ Mısırlıoğlu Ali ibn Murad Vakfiyesi, VGMA, 1315/1898, MA 603/93; Hacı Mehmedoğlu Hasan Ağâ ibn Hacı Mehmed b. Abdullah Vakfiyesi, VGMA, 1318/1901, MA 602/34.

dar zengin olan bir kefil⁵⁹, “onu on bir buçuk hesabı”; % 15 kâr/rihb⁶⁰, “istirbâh; kâr getirmek için paranın işletmeye verilmesi, *istiğlâl*; gelir getirme, işletme tarzına da “*mu’âmele-i şer’iyye* ve “*murâbaha-i mer’iyye*” veya sadece *mu’âmele* ve *murâbaha* denilir. “Mu’âmele-i şer’iyye”, vakıf paraları işletme usulünün İslâm hukukundaki “bey’ü’l-îne” denilen satım akdi esas alınarak geliştirilmiş bir usûldür⁶¹. “Murâbahâ-i mer’iyye” ise, ticaret muâmelesinde uyulması gereken veya devletin belirlediği kâr haddi için kullanılmıştır.

Vakıf paraların işletme oranı dönem ve bölgelere göre farklılık arz etmektedir. Hatta aynı bölge ve dönemdeki vakıflar arasında da farklılık görülebilmektedir. Vakıf paraların işletme oranı Ebûssuûd Efendi’nin bir fetvasına dayanılarak belirlenmiştir⁶². Genel olarak vakıf paralar Tanzimat devrine kadar, vakfiyelerine dayalı olarak %10⁶³ ile % 15 arasındaki oranlarla işletile gelmiştir. Tanzimat’tan sonra, diğer vakıf hizmet ve faaliyetlerinde olduğu gibi, Evkâf Nezaretî para vakıflarına da nezâret etmeye başlamıştır. 23 Zilhicce 1263 (2.12.1847) tarihli bir lâyhaya göre, vakıf paralar “...*devri şer’î üzere onu onbir buçuk hesabıyla meclis nezaretî altında* (Mahallî Meclis), *evkâf müdürü ve tayin olunacak sandık emini marifetiyle idare ve istirbâh olunacaktır. Gerek nükûd (anapara), gerek nemaları için ayrı birer defter tutulacak ve birbirine karıştırılmayacaktır. Hiçbir zaman nükûd-ı mevkûfe, sandıklara hapsedilmeyecek, mütevellî ve diğer yetkililerce bilinen emin kimselere veya ahâlden ihtiyaç sahibi olanlara, rehin ve kefil*

⁵⁹ *el-Hac İsmail Efendi ibn Hüseyin Vakfiyesi*, 1309/1892, VGMA, MA. 591, s. 50/44; Akgündüz, a.g.e. s. 229; Özcan, *Osmanlı Para Vakıfları*, s. 307; İ. Kurt, a.g.e. s. 64.

⁶⁰ Ribh, kâr anlamına gelir. Ticârî bir muamelede zarar bulunmadığı zaman, ana paranın üzerindeki fazlalığı ifade eder. Zarar çıkarsa, kârdan (rihb) söz edilemez. “*İlzâm-ı ribh*” kârı gerekli kılmak demektir. Vakıftan nakit para verirken, *karz* (ödünç) olarak mı yoksa elde edilecek kârı paylaşmak amacıyla mı verildiği bu terimle belirlenir. Akgündüz, a.g.e. s. 224-25.

⁶¹ Buna göre, bir malın veresiye olarak satılıp, alıcıya teslim edildikten sonra, yine alıcıdan peşin, ama daha az bir bedelle satın alınmasıdır. Bu uygulama ile kişi veresiye alıp, peşin satarak ödünç para bulmak ve para sahibine de bir miktar para kazandırmaktadır. Geniş bir değerlendirme için bkz. Akgündüz, a.g.e. s. 225.

⁶² Ebûssuûd Efendi’nin fetvası: “*Zeyd 12’ye (% 20), 13’e (% 30) daha ziyade ile mu’âmele eylese, zamanımızda emr-i Sultanî ve Şeyhülislâm Hazretlerinin fetvâsı, onbir buçuktan (% 15) ziyade verilmeye deyü tenbih olunduktan sonra kulak asmayıp ısrar eyleseler tazir ve hapsedilirler. Alınan kâr ise anlaşmaları şartı ile geri alınmaz deyü memurlardır*” Ebûssuûd, *Ma’ruzât*, vrk: 5’ten naklen bkz. Akgündüz, a.g.e. s. 228.

⁶³ % 10’luk kâr uygulamaları için bkz. *Adana Evkaf Defteri*, (Yayına Haz.: Yılmaz Kurt, M. Akif Erdoğan), TTK Yayınları, Ankara 2000, s. 12a-16b /Tıpkıbasım, 24-34; % 10-15 uygulamaları için bkz. Özcan, *Osmanlı Para Vakıfları*, s. 296-299.

karşılığında, devr-i şer'î muamelesi ile istirbâh olunacaktır... ⁶⁴ hükmü ile % 15'lik kâr haddi ülke genelinde resmileştirilmiştir.

Önceleri tamamen vakfiyelerde öngörülen oranlarda istirbâh yoluyla işletilen vakıf paralarının 1880'li yıllarda Murabaha Nizamnâmeleri⁶⁵ ile yıllık faiz oranları % 9 olarak belirlendi ise de halkın "faiz" tâbirine karşı isteksizliği sebebiyle, murabaha nizamnâmelerine iltifat edilmeyerek, "muamele-i şer'îye" usulünde ısrar edilmiştir⁶⁶.

İşte vakıfların Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'nin tamamen kontrol altına alındığı bir dönemde Uşak'ta kurulan 52 para vakfının tamamı, vakfiyelerine göre, mütevellileri eliyle "...onu on bir buçuk gurus hesâbı ile..." yâni % 15 oranında bir kâr karşılığında, ihtiyaç sahiplerine kredi olarak verilmek suretiyle işletilmiştir. Bu durumda, 1890-1923 yılları arasında Uşak'ta vakıf paralarından (107.280 kuruş) elde edilen gelir veya ribh (16.092 kuruş) müteveli eliyle hayrât görevlilerine (imam, hatip ve müezzin gibi) veya vakıf harc-ı lâzimesine (tamir, termim, aydınlatma gibi zorunlu giderlere) tahsis edilmiştir⁶⁷.

Hayrât Kurumları ve Giderleri

Han, hamam, çeşme, câmi, mektep ve medrese gibi hayrât kurumlarından toplumun doğrudan istifade (ayniyle intifa') ettiği yukarıda belirtilmişti. Tanzimat'a kadar Osmanlı Devleti'nin eğitim, kültür, sağlık, sosyal yardım ve imar işleri başta olmak üzere pek çok alanda sosyal yükümlülüklerini vakıflar yoluyla yürüttüğü bilinmektedir.

Vakfiyelere göre, *Uşak merkezde*; 27 câmi⁶⁸, dört mescid⁶⁹, beş medrese⁷⁰, iki tekke⁷¹, bir türbe⁷² *merkez köylerinde*, 60 câmi⁷³ ve 7 mescid⁷⁴ ku-

⁶⁴ VGMA, *Ahkâm Defteri*: 967, 1263/1847, s. 274-276; Bu lâyiha üzerine geniş bir değerlendirme için bkz. Öztürk, *Vakıf Müessesesi*, s. 139-140

⁶⁵ BOA/MD 1303/1885, 78/891-899.

⁶⁶ VGMA, *Tafsîl-i Nizâmât*: 949, 1332/1913, s. 187-188; Öztürk, *Vakıf Müessesesi*, s. 140.

⁶⁷ Misâl olarak, *Mısrhoğlu Ali ibn Murad Vakfiyesi*, VGMA, 1315/1898, MA 603, s. 93.

⁶⁸ Cami-i Kebir, *İslice Mah.*; Tuzpazarı'nda Kara Ali Ağa Camii, Hacı Murat Camii, *Aybek Mah.*; Astarıcı-zâde Halil Ağa Camii, Seyyid Ahmet Camii, Mâmuretü'l-Hamid Camii, *Hacı Hasan Mah.*; Bodur zâde Hacı Halil Camii, Yılcı Camii ve Zincirli Camii, Mahmut Paşa Camii, el-Hac Hafız Ahmet Camii, *Karaağaç Mah.*; Mehmet Dede Camii, Karaağaç Camii, *Burhan Fakih Mah.*, Hacı Mustafa Ağa Camii, *Kamer Mah.*, Hacı Yusuf Ağa Camii, *Hacı Hızır Mah.*; el-Hac Ali Camii, Seyyid Ömer Çelebi Camii, *Hocalar Mahallesi*; Mahalle Camii, Nebi Camii, Kargacı Camii, Ali Ağa Camii, Çakaloz Camii, Yamanlar Camii, Hacı Efe Musacık Camii, *Mâmuretü'l-Ha-*

rulmuştur. Bu câmi ve mescidlerin merkezde 6'sı -1894 yangını sonrası, köylerde 21 tanesi yeni yapılmıştır⁷⁵. Uşak'a bağlı *Banaz Nahiyesi*'nde; 14 câmi⁷⁶, beş mescid⁷⁷ toplamda 19 hayrât kayıtlı olup, bunların da yedisi yeni yapılmıştır. Banaz merkezde tarihî Yakup Bey Câmii yer alırken, diğer hayrâtlar bağlı köylerde bulunmaktadır. *Karahallı Nahiyesi*'nin merkezinde; Ali Bey Medresesi ve Camii ile Çemşalı Dede câmilere, bağlı köylerden Buğdaylı'da bir mescid, Paşalar ve Has köylerinde de birer câmi kayıtlıdır. *Ulubey Nahiyesi*'nde üçü merkezde üçü köylerde olmak üzere altı câmi⁷⁸, *Sivash Nahiyesi*'nde iki câmi ve bir zâviye ve türbe⁷⁹ kurulduğu tespit

midye Mah., Nakibu'l-Eşraf Camii, *Sabah Mah.*, Çalhoğlu Camii, Seyyid Ahmet Ağa Camii, Seyyid Ömer Efendi Medresesi Camii. Bkz. *Uşak Vakfiye Fihrist Defteri*: 2305, s. 1-14; Tablo 8

⁶⁹ *Aybek Mah.*; Hacı Mustafa Mescidi, Mustafa Asım Efendi Mescidi, Sümbüllü zade Mescidi, *Hacı Hızır Mah.*, Hacı İbrahim Mescidi. Bkz. VGMA, *UVFD*: 2305, s. 1-14; Tablo 8.

⁷⁰ *Sabah Mah.*, es-Seyyid Ahmet Efendi Medresesi, Ömer Efendi Medresesi, Cami-i Kebir Medresesi, *Aybek Mah.*, el-Hac Veli Medresesi, *Hacı Hasan Mah.*, Mustafa Asım Efendi Medresesi. Ancak medreseler bu 5 adetten ibaret değildir. H. 1321/M. 1903 yılına kadar Uşak merkezde 14 medrese (*Hacı Hasan Mah*'de: Bodur zâde, Çengelli, Akarcalı-zâde, Hüseyin Efendi, Hacı İbrahim Efendi, Halil Efendi, İsmail Efendi medreseleri; *Burhan Fakih Mah.*'de: Cafer Efendi Medresesi; *Karaağaç Mah.*; Hacı Hasan, Ali Efendi medreseleri; *Hacı Hakkı Mah.*: Hacı Ahmed Efendi, Hacı Mustafa Efendi medreseleri; *Aybek (=İpek ?) Mah.*: Hacı Ahmed Efendi, *Debbağân Mah.*: Debbağân Medresesi) ve bağlı nahiyeye ve köylerde 18 adet olmak üzere 32 medrese daha bulunmaktadır. *Salname-i Nezâret-i Maarif*, İstanbul 1321/1903, Asır Matbaası, s. 491.

⁷¹ Halvetiye Tekkesi, VGMA, *Esas* 187, s. 126; Şarlık Köyü Şeyh Hasan Zaviyesi, VGMA, *Esas*: 418, s. 293.

⁷² Hacı Kamil Türbesi, VGMA, *Esas*: 196, s. 55

⁷³ Yozgat Köyü Aşağı Câmii, Doğançık, Dağyenice, Yapığular, Karahisar, Çardak, Uluköy, Bulgaz, Eldeniz, Eyice, Dağtimurlar, Kureyş, Pazarçık, Yayalar, Dönik, Bölme, Kalfa, Hasköy, Gedikler, Duraklı, Akarca, Hacım, Karahasan, Eskisaray, Kabaklar, Zeb (Bozköy), Selmanlar, Kırkyalak, Azizler, Kulcan, Susuzviran, Köseler, Göl, Elmacı, Budaklı, Kayalısağır, Kuyucak, Paçacılar (Karaçayır), Öksüz, Oturakkabir, Konakardı, Derbend, Akse, Çallıömer, Bozkuş, Süleymanlı, Pınarbaşı, Kırka, Bağbaşı, Avgan, Kırkyaran, Kalınkenise, Eskisaray, Ortaköy, Sor-kun, Tatar, Kökez, Ali Fakihler, Hanyeri, Kürt köyleri. VGMA, *UVFD*: 2305, s. 1-14; Tablo 8.

⁷⁴ Yozgat Köyü Yukarı Mah. Mescidi, Karaağaç, Münkarip (Çayova), Nadara (Gökcedal), Gögem, Selvioğlu, Kedişünü köyleri, VGMA, *UVFD*: 2305, s. 1-14.

⁷⁵ VGMA, *UVFD*: 2305, s. 1-14; Tablo 8.

⁷⁶ *Merkezde*: Yakup Bey Camii, *câmi olan köyler*: İmrez (Ayvacık), Susuz, Taşahat, Corum, Dumlupınar, Karaköselü, İslâm Köyü, Düzlüce, Hallaclar, Hanoğlu, Düzlüce, Ulupınar, ve Gümler, VGMA, *UVFD*: 2305, s. 1-14; Tablo 8.

⁷⁷ Kayıtlı, Kızılcaören, Yenice, Kızılsöğüt, Filos, VGMA, *UVFD*: 2305, s. 1-14; Tablo 8.

⁷⁸ *Ulubey merkezde*: Çarşı Camii, Ulu Camii, Ulubey Camii, *köylerde*: Arif, Selçukdeğer, Uluköy köyleri camileri, Gölbaşı Mah. Camii, ayrıca mekanlarını tespit edemediğimiz; Dilaver zade el-Hac Mustafa Camii, Hacı Ömeroğlu Camii, Keteler Camii, VGMA, *UVFD*: 2305, s. 1-14; Tablo 8.

edilmiştir. *Eşme Kazası*'nda; merkezde iki, köylerinde 19 câmi ve bir mescid, nahiyelerinden *Güre* ve bağlı köylerde beş câmi, bir mescid, *Sirge*'de üç câmi ve bir mescid, *Karaca Ahmed Köyü*'nde bir tekke (Sultan/Aziz) bulunmaktadır⁸⁰. *Eşme*deki hayrâtın da 22'si yeni yapılmıştır⁸¹. Netice itibariyle Vakıf Kayıtlar Arşivi'nde Uşak'a ait 148 câmi, 25 mescid, 6 medrese, 4 tekke ve zâviye ve 1 türbenin vakıf kaydı bulunmaktadır⁸².

⁷⁹ Bali Bey Câmii ve Abdullah Usta'nın Yaptığı Câmi, VGMA, UVFD: 2305, s. 1-14; Tablo 8; Hacim Köyü Zaviyesi ve Türbesi, VGMA, MA. 592, s. 139/116

⁸⁰ Uşak Fihristi'nde *Eşme Kazasında* olduğu kayıtlı olan "Karaca Ahmed Sultan Tekkesi Vakfı" gerçekte İstanbul'daki başka bir vakfa aittir (*Harameyn Anadolu ve Rumeli Mukataa Defteri*, 730, s. 92). *Eşme*'nin Karaca Ahmed Sultan Tekkesi Köyü'nde de bir tekke kaydı vardır. Bu köyde, *Sarioğlu Mustafa b. Hasan b. İsmail* bir câmi vakfı (Vakfıyesi: VGMA, MA 604, s. 122/155) kurmuştur.

⁸¹ *Eşme merkezde*; Mezarlıkbaşı Mah. Camii, Merkez Camii, Köylerde; Karacaören, Fakhli, Karacaömerli, Saracık, Karacaahmet, Kamer, İnay, Ulucak, Kayalı, Dervişler, Güney, Çakallı, Ürküden (Armutlu), Tavala, Elvanlar, Cevizli köylerinde câmi, Ulucak'ta mescid, Karacaahmet köyünde tekke. *Eşme*'ye bağlı *Küre-Güre nahiyesinde*; Yenişehir, Selviler, Halil Efendi Çiftliği, Hopuş (Akbulak), Karakuyulu köyünde câmi, Aktaş'da mescid, *Eşme*'ye bağlı *Sirge (Alanyurt Nahiyesinde)*; Dere, Fecir-zâde, İlyaslı köylerinde câmi, Adana köyünde mescid, VGMA, UVFD: 2305, s. 17-23; Tablo 8.

⁸² VGMA, UVFD: 2305, s. 1-23

Tablo 6: Para Vakıflarının Gelir Sağladığı Hayrâtın Mahalleri (1890-1923)

İdarî Birim	Mahal	Hayrât	Toplam	Toplam	Oran
Uşak Kazası	Merkez	Câmi	7	23	44,23
	Köy	Câmi	12		
		Mescid	4		
Banaz N.	Merkez	Câmi	1	8	15,38
	Köy	Câmi	5		
		Mescid	2		
Karahallı N.	Köy	Câmi	2	2	3,85
Eşme Kazası	Köy	Câmi	13	15	28,85
		Mescid	2		
Güre N.	Köy	Câmi	4	4	7,69
Genel Toplam			52	52	100

Bu araştırmada incelenen 52 para vakfı ise, 52 hayrâtın giderlerini karşılamıştır. Bu hayrâtın % 84,62'sini câmiler, % 15,38'ni de mescidler oluşturmaktadır. Para vakıflarının gelir sağladığı câmi ve mescidler -tabloda görüldüğü gibi- Uşak merkez, merkez köy ve bağlı nahiyeler ile Eşme Kazasına dağılmış durumdadır. Hayrâtın % 13,46'sı Uşak şehir merkezinde, diğer % 86,54'ü ise kır bölgelerine dağılmıştır. Para vakıflarının % 67,31'i yeni bir hayrât için, % 25'i mevcûd (kâin) bir hayrât için, % 5,77'si harâb bir hayrâtı tamir için ve % 1,92'si de mescide minber vaz' olunmak yâni minber konularak mescidi câmiye çevirerek, cuma namazı kılınır hâle getirmek için kurulmuştur. Burada dikkat çeken nokta şehirde ve kırdaki müceddeden (yeni) câmi ve mescid yapımının yaygınlaşmasıdır. Yukarıda bahsedildiği gibi, bunun iki temel sebebi bulunmaktadır. Birincisi, şehirde yaşanan "1894 Yangını" sonrası şehrin fizikî yapısının % 82,5'inin yenilenmesidir⁸³. Bu dönemde şehir merkezinde -1898-1912 yılları arasında- beş yeni câmi⁸⁴

⁸³ Güneş, *a.g.m.*, s. 274-78.

⁸⁴ Aybek, Hacıhasan, Karaağaç, Sabah, Burhanfakih, Mâmuretü'l-Hamidiye Mahallelerinde câmiler yapıldığı gibi, Mamuretü'l-Hamidiye mahallesi başkentte toplanan yardımlar ile inşa edilmiştir. Bkz. *Hafız Ahmed Efendi ibn el-Hac Musa Efendi ibn el-Hac Hafız Mehmed*

yapılarak görevlilerine vakıflar tahsis edilmiştir. İkincisi ise, Osmanlı Devleti'nin uyguladığı zorunlu iskân (yerleştirme) politikaları ile meskûn yerlerde nüfusun artmasıdır. Bu dönemde Uşak coğrafyasında özellikle kır bölgelerinde yâni kasaba, köy ve mezraalarda zorunlu iskân ve dışardan alınan göçler ile yaşanan hızlı nüfus artışı sonucu pek çok merkezde yeni ibadet ve eğitim kurumları inşâ edilmiştir⁸⁵. Birinci Meşrutiyet'ten sonra kurulan modern eğitim kurumlarının giderlerinin büyük ölçüde devlet tarafından karşılanması⁸⁶, vakıfların hizmet alanını daraltmıştır. Bu dönemde vakıflar, daha çok câmi ve mescid gibi ibâdet kurumlarının giderlerini karşılama amaçlı olarak kurulmuştur.

Yukarıda Tablo 5'te gösterilen vakıf paralarının gelirleri hayrât kurumlarının görevli ücretleri ile harc-ı lâzime denilen tamirât ve aydınlatma giderlerine harcanmıştır.

Tablo 7: Uşak Para Vakıflarının Giderlerinin Dağılımı

Görevliler	Sayısı	Ücret Kategorisi	Ücret Toplamı	Oran %
Mütevelli	52	-	Hasbî	-
Hatip	48	30-300	6714,42	41,73
İmam	16	6,08-200	1144,91	7,11
Müezzin	17	12-100	582,52	3,62
Hatimhân	1		16	0,99
Görevli	134	6,08-300	8457,85	52,56
Toplamı				
Tamirât	-	-	7634,15	47,44
Aydınlatma				
Toplam	-	-	16092	100

*Efendi Vakfı*si, VGMA, 1324/1906, MA. 598, s. 204-157; *İbrahim Kethüda-zâde İbrahim Hakkı b. Mehmed b. Hacı Ömer Ağa Vakfı*si, VGMA, 1316/1896, MA 600, 19/24; *Çallı Ömer Efendi-zâde Ahmed Tahir Efendi İbn Ömer Efendi Vakfı*si, VGMA, 1325/1908, MA. 605, s. 263/346; *Musacıoğlu Hacı İbrahim b. Süleyman Vakfı*si, VGMA, 1325/1908, MA. 602, s. 151/252; *İsaoğlu Ali Efendi b. Halil Vakfı*si, VGMA, 1331/1913, MA. 604, s. 75/92.

⁸⁵ Zorunlu iskân, köylerdeki nüfus artışı buna bağlı olarak câmi ve okulların yaygınlaşması aynı dönemdedir.

⁸⁶ *Salnâme-i Nezâret-i Maarif-i Umumiye*, IV, (Darü'l-Aliyye 1319/1901), s. 372-74

Vakıfların idarî görevlileri (mütevelliler) ile hayrât görevlisi olarak çalışan 134 kişinin vakıflar ile bağlantısı bulunmaktadır. İncelenen para vakıflarının giderlerini karşıladığı câmi ve mescidlerde 64 imam ve hatip, 17 müezzin ve bir hatimhân görev yapmaktadır. Bu câmilerden 36'sında imam ve hatiplik görevini aynı kişi yürütmüştür. 12 câmide hem imam hem de hatip, dört mescitte sadece imam, 17 câmide müezzin ve bir câmide de hatimhân bulunmaktadır. Vakıflar bu görevlilere, yıllık olarak hatip veya imam-hatiplere 30 ile 300 kuruş arasında, imamlara 6,08 ile 200 kuruş arasında, müezzinlere de 12 ile 100 kuruş arasında değişen ücretler, bir köyün⁸⁷ câmi görevlileri arasında bulunan hatimhâna da 16 kuruş ücret ödemiştir (Tablo: 7).

Sonuç

Türkiye'de, Tanzimat'ın ilânından sonra mirî arazilerin mülkleştirilmesi ve öşrün kaldırılmasıyla mirî arâzi kaynaklı (irsâdi) vakıflar azalmıştır. Giderlerini karşılayamayan veya yeni kurulan hayrât kurumlarının ihtiyaçlarını hayır sahipleri, para vakıfları yoluyla karşılama yoluna gitmişlerdir. Vakıf kurma bilinci, zengin sınıftan halk tabanına yayılmıştır. Bunun sonucu olarak söz konusu yüzyılda para vakıflarında büyük bir artış yaşanmıştır. Bu artışı Uşak'taki mahallî özellikler, 1894 Uşak Yangını ve vakıf kurma geleneği etkilemiş olmalıdır.

Uşak'ta kurulan 52 para vakfının iktisâdî gücü çok sınırlıdır. Hatta bu vakıfların toplam parasal değeri, pek çok saraylı veya bürokratin kurduğu bir vakfın sermayesinden bile düşüktür. Buna rağmen söz konusu mütevazi vakıflar 52 hayrât kurumunun varlığını idâme ettirmesini sağlamıştır. İncelenen dönemde, eğitim hizmetlerini Maarif Nezâreti, sağlık ve sosyal yardım, belediye ve bayındırlık hizmetlerini de mahallî idareler üstlendiğinden vakıfların hizmet alanı dinî hizmetlerle sınırlı kalmıştır. Bundan dolayı, 1890-1923 döneminde Uşak'taki para vakıfları birkaç istisnası dışında câmi ve mescidler için kurulmuştur. Câmi ve mescidler, bu dönemde sadece, günde beş vakit ezanın okunduğu ve namazın kılındığı, ibâdet yerleri değildi. Söz konusu kurumlar, mâbet olmanın yanında ibtidaî okulun bulunmadığı yerlerde birer mektep, cuma günleri çevrede yaşayan insanların bir araya geldiği ve bazı meselelerini çözüm buldukları birer merkez olmuşlardır. En önemlisi de bu kurumlar, örgün eğitim-öğretimin sınırlı

⁸⁷ *el-Hac İsmail Ağa ibn el-Hac Şerif Vakfıyesi*, VGMA, 1313/1913, MA 605, s. 132.

nispette kaldığı Osmanlı toplumunda kültürel etkileşimin merkezi ola- gelmişlerdir.

İncelemeye tâbi tutulan 1890-1923 yılları arasında Uşak'ta kurulan para vakıfları, ülkedeki diğer para vakıfları gibi Evkâf-ı Hümayûn Nezâreti'nin denetiminde⁸⁸, 1851 yılında çıkarılan "*Nükûd-ı Mevkûfenin İstirbâhı Hakkında İrâde-i Seniyye-yi Mübeyyin İlân-ı Resmî*"⁸⁹si doğrultusunda yönetilmiştir. İkinci Meşrutiyet döneminde vakıf paralar, Evkâf-ı Hümayûn Nezâreti bünyesinde oluşturulan Terekât ve Nükûd-ı Mevkûfe Müdürlüğü'nde toplanmaya başlamıştır. 1920'li yıllarda hayrâtlarına "...nükûd-ı mezkûre nem'asından şehri...guruş vazîfe ile..."⁹⁰ tâbiriyle yeni görevlilerin tayin edildiği Uşak'taki para vakıflarının âkıbetinin ne olduğu burada tespit edilememiştir. Evkâf-ı Hümayûn Nezâreti veya daha sonra Vakıflar Umûm Müdürlüğü tarafından zaptedilen vakıfların işlemleri Esas Defterlerine kaydedildiği halde, bu vakıflarının âkıbeti yazılmamıştır. Ancak vakıf paraların Vakıflar Bankası'nın kuruluşuna (1954) kadar, Vakıf Paralar Müdürlüğü tarafından yönetildiği ve Türkiye Vakıflar Bankası'nın kuruluşunda sermayesinin bir kısmını oluşturduğu bilinmektedir.

⁸⁸VGMA, 1258/1842, AD 966; s. 400-402; Adana'daki uygulama için bkz. BOA, *Evkâf*, 18843/33b-34a, 84b-85c, 85b-86a, 87b-88a, ilh.

⁸⁹ *Takvim-i Vekâyi* 1268/1851, s. 466.

⁹⁰ Esas 188, sıra: 1798; Esas 190, sıra: 1379; Esas 190, sıra: 2347.

EK 1: Tablo 8: 1890–1923 Döneminde Kurulan ve Vakfiyesi
Mevcut Olan Uşak Vakıflarının Listesi

Sıra No:	İdarî Birim	Vakfın Mahalli	Vâkıfın/ Vakfın Adı	Akar Türü	Hayrât Türü	Hayrâtın Özelliği	Vakfın Tarihi	VGMA: Defter, Sayfa, Sıra Numarası
1	Uşak	Burhan Fakih Mah.	Hafız Ahmed Efendi b. el-Hac Musa Efendi	8000 Krş.	Câmi	Yeni	17.05.1906 Perşembe	MA. 598-204/157
2	Uşak	Hacı Hasan Mah.	Kara Halil-zâde Mehmet Efendi	1000 Krş	Câmi	Kâin	18.03.1904 Cuma	MA. 595-225/238
3	Uşak	Hacı Hasan Mah.	İbrahim Kethüda-zâde İbrahim Hakkı	1000 Krş	Câmi	Yeni	25.12.1898 Pazar	MA. 600-19/24
4	Uşak	Sabah Mah.	Çallı Ömer Efendi-zâde Ahmet Tahir Efendi	1000 Krş	Câmi	Yeni	27.01.1908 Pazartesi	MA. 605-263/346
5	Uşak	Aybek Mah.	Muscakıoğlu Hacı İbrahim b. Süleyman	1000 Krş	Câmi	Yeni	16.06.1907 Pazar	MA. 602-151/252
6	Uşak	Karaağaç Mah.	İsaoğlu Ali Efendi b. Halil	1080 Krş	Câmi	Yeni	07.04.1913 Pazartesi	MA. 604-75/92
7	Uşak	Sabah Mah.	Gınâbi-zâde Faziletli Şakir Efendi	1500 Krş	Câmi	Yeni	18.02.1909 Perşembe	MA. 609-11/13
8	Uşak	Karaca hisar Köyü	Abdaloğlu Hacı Mehmed Ağa	1000 Krş	Câmi	Yeni	31.05.1900 Perşembe	MA. 606-172/219
9	Uşak	Münkarib Köyü	Cemaloğlu Ahmed b. İbrahim	1000 Krş	Câmi	Yeni	02.10.1897 Cumartesi	MA. 602-214/368
10	Uşak	Teğen Köyü	Kethüdaoğlu es-Seyyid Mehmed Efendi	1000 Krş	Mescid	Yeni	13.11.1853 Pazar	AB. 582-419/325
11	Uşak	Kürt Köyü	el-Hac İsmail Ağa	24000 Krş	Câmi	Yeni-Minber Koyma	25.12.1913 Perşembe	MA. 605-132/185
12	Uşak	Çardak Köyü	Aşcıoğlu Mehmed Efendi	1000 Krş	Câmi	Kâin	03.05.1900 Perşembe	MA. 595-228-247

UŞAK PARA VAKIFLARI

767

13	Uşak	Selmanlar Köyü	Abbasoğlu Molla Mahmud Bey hafidi Halil b. İbrahim	1000 Krş	Câmi	Kâin	19.07.1898 Salı	MA. 602-144/239
14	Uşak	Avğan Köyü	Velibeyoğlu Ramazan b. Veli	1000 Krş	Câmi	Yeni	16.12.1900 Pazar	MA. 601-17/26
15	Uşak	Gögem Köyü	Mısırlıoğlu Ali b. Murad	1000 Krş	Mescid	Yeni	08.04.1898 Cuma	MA. 603-93/161
16	Uşak	Orta Köyü	Hacıoğlu Mustafa b. Hasan	1000 Krş	Câmi	Kâin	27.09.1899 Çarşamba	MA. 603-182/380
17	Uşak	Selvioğlu Köyü	Selvioğlu Rasih Efendi b. Mustafa	2000 Krş	Mescid	Yeni-Minber Koyma	12.08.1912 Pazartesi	MA. 606-133/171
18	Uşak	Kediyünü Köyü	Beypazarlıoğlu Hasan b. Mehmed	1000 Krş	Mescid	Yeni	08.12.1899 Cuma	MA. 603-294/463
19	Uşak	Sorkun Köyü	Muharremoğlu Muharrem b. Mustafa	1000 Krş	Câmi	Yeni	23.12.1898 Cuma	MA. 602-261/449
20	Uşak	Gögem Köyü	Timuroğlu Hacı Yusuf b. Osman	1000 Krş	Câmi	Tamir	21.06.1898 Salı	MA. 607-237/354
21	Uşak	Alfaklar Köyü	Bozkırlıoğlu Hafız Ahmed Efendi	500 Krş	Câmi	Yeni	12.12.1916 Cuma	MA. 608/1-335/355
22	Uşak	Hanyeri Köyü	Lafçı Hacı Mustafa Efendi	3000 Krş	Câmi	Kâin	17.04.1923 Salı	MA. 609-199/240
23	Uşak	Kızılcaören Köyü	Mustafa Ağaoglu Hacı İbrahim	1000 Krş	Câmi	Yeni	27.02.1898 Çarşamba	MA. 596-168/148
24	Banaz Nahiye	Filos (Folus) Köyü	Sarı Beşe oğlu Mehmed b. Mehmed	500 Krş	Câmi	Tamir Minber Koyma	10.04.1890 Perşembe	MA. 603-96/167
25	Banaz Nahiye	Ulupınar Köyü	İmamoğlu Halil b. Mustafa	1000 Krş	Câmi	Yeni	15.07.1898 Cuma	MA. 602-96/160
26	Banaz Nahiye	Merkez	Hacı Mehmedoğlu Hasan Ağa	1000 Krş	Câmi	Kâin	04.05.1901 Cumartesi	MA. 602-34/52

27	Banaz Nahiye	Bağk-nak Köyü	Öksüzöğlü Ali Ağa b. Halil	2200 Krş	Câmi	Yeni	24.02.1906 Cumartesi	MA. 600-111/135
28	Banaz Nahiye	Düzlüce Köyü	Koca Alioğlü Ali b. Hüseyin	500 Krş	Câmi	Yeni	04.05.1896 Pazartesi	MA. 602-156/262
29	Banaz Nahiye	Filos (Folus) Köyü	Sarı Beşe oğlü Mehmed b. Mehmed	1500 Krş	Mescid	Yeni	27.04.1898 Çarşamba	MA. 603-92/158
30	Banaz Nahiye	Kayalı Köyü	Karahasanoglü Ahmed Ağa	1500 Krş	Mescid	Tamir	17.05.1892 Salı	MA. 591-141/134
31	Banaz Nahiye	Hanoğlü Köyü	Dayoğlü İsmail b. Emin	500 Krş	Câmi	Yeni	12.02.1898 Cumartesi	MA. 603-90/155
32	Kara hallı Nahiye	Has Köyü Orta Mah.	Toklu-zâde Mehmed Ağa b. Osman	4000 Krş	Câmi	Minber Koyma	13.04.1914 Pazartesi	MA. 605-173/242
33	Kara hallı Nahiye	Karahallı Köyü	Tıntunoğlü Mustafa Efendi b. Hüseyin	1000 Krş	Câmi	Yeni	16.06.1894 Salı	MA. 593-148/140
34	Eşme	Kolan kaya Köyü	Çobanoğlü Süleyman Ağa b. Osman	2000 Krş	Câmi	Kâin	07.03.1914 Cumartesi	MA. 605-35/50
35	Eşme	Fakılar Köyü	Mehmed Efendi b. el-Hac Hüseyin	2000 Krş	Câmi	Yeni	09.10.1891 Cuma	MA. 591-53/47
36	Eşme	Karaca Ömerli Köyü	el-Hac İsmail Efendi b. Hüseyin	1000 Krş	Câmi	Kâin	01.07.1892 Cuma	MA. 591-50/44
37	Eşme	Saracık Köyü	Osman Ağa b. Mehmed	2000 Krş	Câmi	Yeni	15.03.1903 Pazar	MA. 595-172/170
38	Eşme	Kemer Köyü	Abdullah b. Ali	1000 Krş	Câmi	Yeni	01.06.1903 Pazartesi	MA. 602-268/459
39	Eşme	Poslu Sami Köyü	İbrahim Efendi b. Ahmed	2000 Krş	Câmi	Yeni	21.06.1911 Çarşamba	MA. 606-222/277

40	Eşme	Karaca-ahmed Sultan Köyü	Sarıoğlu Mustafa b. Hasan b. İsmail	2000 Krş	Câmi	Kâin	10.06.1912 Pazartesi	MA. 604-122/155
41	Eşme	Kayalar Köyü	İsa Kahya Kerimesi Fatma b. İsa	2000 Krş	Câmi	Kâin	12.07.1907 Cuma	MA. 607-203/307
42	Eşme	Karaca Ömerli Köyü	Kocaimamoğlu Ahmed b. Abdurrahman	3000 Krş	Câmi	Yeni-Minber Koyma	10.04.1909 Cumartesi	MA. 607-173/265
43	Eşme	Adana Köyü	Hacı Ömeroğlu Ahmed Ağa b. Yusuf	3000 Krş	Câmi	Yeni	18.02.1895 Pazartesi	MA. 596-50/41
44	Eşme	İney Köyü	Osman Ağa b. Mehmed Ali Efendi	2000 Krş	Câmi	Yeni	12.03.1903 Perşembe	MA. 598-239
45	Eşme	Ulucak Köyü	el-Hac Durmuş Ali b. Süleyman	2000 Krş	Câmi	Yeni	19.06.1902 Perşembe	MA. 605-152/214
46	Eşme	Selvilere Köyü	Koca Hüseyinoğlu Ali b. Hüseyin	2000 Krş	Câmi	Kâin	04.03.1912 Pazartesi	MA. 605-121-168
47	Eşme	Dervişler Köyü	Topal İmamoğlu Hızır'ın oğlu Ömer b. Hızır	2000 Krş	Mescid	Yeni-Minber Koyma	10.08.1894 Cuma	MA. 602-80/134
48	Eşme	Aktaş Köyü	Ahmed Ağa b. Medik-zâde Kerim Ağa	1500 Krş	Mescid	Yeni	01.12.1895 Pazar	MA. 603-66/110
49	Eşme	Yenişehir Köyü	Coşkunoğlu Durmuş Ali Ağa b. Osman	2000 Krş	Câmi	Yeni	16.04.1909 Cuma	MA. 600-145/176
50	Eşme	Halil Efendi Çiftliği Köyü	Argaçoğlu Himmət b. Ahmed b. Osman	2000 Krş	Câmi	Yeni	05.05.1913 Pazartesi	MA. 608/1-327/341
51	Eşme	Çavuş Köyü	Nuri Çavuş b. Ahmet Bey	2000 Krş	Câmi	Yeni	16.02.1904 Salı	MA. 603-150/261
52	Eşme	Beylerhanı Köyü	Ahmed Efendi b. Halim	2000 Krş	Câmi	Yeni	18.02.1904 Perşembe	MA. 603-149/159

53	Uşak	Aybek Mah.	Sümbüllü-zâde Hacı Hasan	3 dükkan	Câmi	Kâin	09.02.1912 Cuma	MA. 604-169/236
54	Uşak	Saray Köyü	el-Hac Mehmed Ağa b. Mustafa	4 Dönüm Bağ	Câmi	Kâin	13.03.1911 Pazartesi	MA. 616-54
55	Uşak	Tatar Köyü	Hacı Ayvazoğlu Mehmed b. Hüseyn	Palamut - 20 dönüm	Câmi	Kâin	05.04.1901 Cuma	MA. 602-40/64
56	Kara- hallı N	Paşalar Köyü	Yağcıoğlu Meh- med b. İsmail	3+3 dönüm Bağ	Câmi	Yeni	16.04.1901 Salı	MA. 607-130/202
57	Kara- hallı N	Buğdaylı K Yukarı Mah.	Hacı Mollaoğlu Mustafa b. Ahmed	1 Kıt'a Bağ	Câmi	Yeni	22.02.1909 Pazartesi	MA. 599-372/218
Kısaltmalar: AB. : Anadolu Başlar, MA.: Mücedded Anadolu, Krş: Kuruş								

EK 2a: Musacıkoğlu Hacı İbrahim bin Süleyman'ın Vakfiyesi, VGMA, Mücedded Anadolu: 602, sayfa: 151 sıra: 252;

MS. No: 1454/12, Sayfa: 151

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله الذي جعلنا من عباده الصالحين
مجاهدين في سبيل الله
عنه عظيم

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله الذي جعلنا من عباده الصالحين
مجاهدين في سبيل الله
عنه عظيم
بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله الذي جعلنا من عباده الصالحين
مجاهدين في سبيل الله
عنه عظيم

EK 2b: Musacıkoğlu Hacı İbrahim bin Süleyman'ın Vakfiyesi'nin Transkripti:

VGMA, Mücedded Anadolu: 602, sayfa 151 sıra: 252

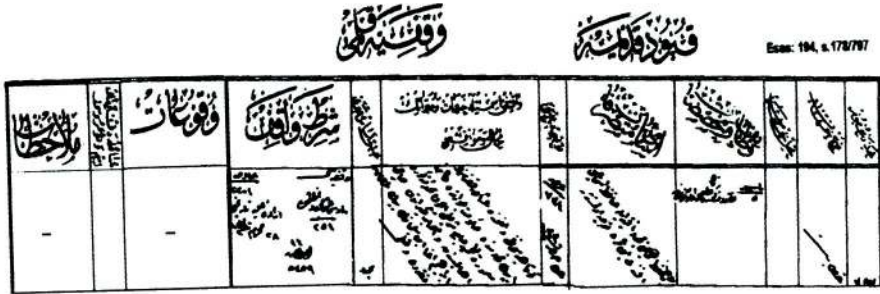
Hulâsa-i Vakfiye: 2201 Esas: 194, sayfa: 178, sıra: 797

İşbu vakfiye Mahkeme-i Evkaf'ın 28 Safer 1327 tarihli 'ilâmı üzerine 28 Muharrem 330 tarihinde sudûr iden irâde-i 'aliyye mücebince kaydolunmuştur. **Uşak Naibi Mustafa Âsım**

Elhamdülillâhillezî e'azze havassi ibâdihî bi-sarfî emvâlihîm ilâ envâi'l-hayrât ve e'ânehüm 'alâ iktisâbi esnâfi'l-mehâmid ve'l-müberrât ve's-selâtü ve's-selâmü 'alâ resûlihî ve nebiyyihî Muhammedin hayri'l-beriyât ve 'alâ âlihî ve eshâbihî ilâ yevmin yestazi'li'l-mer' tahte's-sadakât. Emmâ ba'd işbu vakfiye-i celili's-şân ve cerîde-i bedi'i'l-unvanın tahrîr ve inşâsına ve tastîr ve imlâsına bâdi oldur ki, Hüdavendigâr Vilâyeti celîlesi dâhilinde Kütahya Sancağına tâbi Uşak kasabasının Aybek Mahallesi ahâlisinden sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât Musacık oğlu Hacı İbrahim bin Süleyman meclis-i şer'i şerîfi enverde vakf-ı âti'li'l-beyâna li-ecli't-tescîl mütevellî nasb ve ta'yin eylediği mahalle-i merkûmeden Muhacir Mehmet Ağa ibn Sâlim mahzârında ikrâr-ı sahîhi şer'î ve itirâf-ı sarîh-i mer'î edüb atyab-ı mal ve enfes-i menâlimden nakden bin guruş bi'l-ifrâz hasbete'n-lillâhî ta'âlâ vakf-ı sahîh-i müebbed ve habs-i sarîh muhalled ile vakf ve habs edüb şöyle şart ve ta'yin eyledim ki, meblağ-ı mezkûr ale't-teâkub ve't-tevâli bâ-yedi mütevellî onu onbir buçuk guruş hesâbı ile rehn-i kavî ve kefil-i melî ile ba- devr-i şer'î irbâh olunup senevî hâsıl olan ribh ve nemâsından salifü'z-zikr Aybek Mahallesi'nde ve hükümet konağı civarında kâin Mamûretü'l-Hamidiye Câmi-i Şerifi'nde hatîb olan efendiye şehriyye beş guruş verile ve ribh-i mezkûrdan her ne bâkî kalur ise ba-ma'rifet-i mütevellî hıfz olunub câmi-i şerîfi mezkûrun tâmir ve termîm ve rûgan-ı zeyt ve kanâdil ve masârif-i zarûriye-i sâiresine harc ve sarf oluna ve ben lâbis-i libâs-ı hayat oldukça vakf-ı mezbûrun tevliyeti ber vech-i hasbî bana ve vefatımdan sonra akrabamın evlâd -ı evlâd ve evlâdının aslahına ve ba'de'l-inkırâz akrabamdan tevliyete ehil olan kimesneye ber vech-i hasbî mütevellî ola ve vakf-ı mezbûrun tebdîl ve tağyîri ve teksîr ve tevfi her kerre yedimde ola deyu ta'yin-i şurût ve tebyîn-i kuyûd birle meblağ-ı mezbûru fârgan anî's-şevâgil mütevellî-i hâzır-ı merkûme teslim ol dahî vakfiyet üzere kabz ve tesellüm ve kabul ve tasarruf eyledi dedikde gıbbe't-tasdikî's-şer'î vâkıf-ı mezbûr butlân-ı vakf-ı nükûda ve zımnında olan kuyûda ba-

'dehû kavli-i adem-i lüzûmu teşebbüs edüb mütevellî-i mezbûr dahî sıhhat ve lüzûmuna zâhib olan eimme-i din kaviller ile mukâbele birle hükm taleb edicek fî zamâninâ beyne'l-ulemâi'l- izâm câri olan vech-i muhtâr üzere âlimen bi'l-hilâfi'l-câri beyne'l-eimmeti'l-esrâf vakf-ı mezbûrun sıhhat ve lüzûmuna hükm-i şer'î lâhik olmağın min ba'ad nâkız ve tahvîl-i muhâl ve tebdîl ve tağyiri mümteniü'l-ihtimal oldu. "Femen beddelehû ba'demâ semiahû feinnemâ ismihû ale'llezîne yübeddilühê innallâhe semîun alîm" ve "ecrû vâkıfı ma'a'l-hayyil-cevâdil-kerîm" cerâ zâlike ve hurrîre fî'l-yevmi'l-hâmis min Cemâziye'l-evvel li-sene hamse ve işrîne ve selâse mie ve elf.

EK 3a; Mamüretü'l Hamid Câmii'ne Hitabet Tevcihi, VGMA, Esas: 194, sayfa: 178, sıra: 797

EK 3b; Mamüretü'l Hamid Câmii'ne Hitabet Tevcihi, VGMA, Esas: 194, sayfa: 178, sıra: 797

Aded-i Umûm: 797

Nev-i Cihât: Hitabet

Vezaîf ve Muhessesât: Nükûd-ı mezkûrenin hâsıl olan nemasından fî şehri 5 guruş

Esâmi-i Mutasarrıfât: Ba-hatt-ı hümâyûnla müceddeden kayd ile Hâfız İsmail Efendi ibni Ömer'e tevcih olunmuştur

Tevcih Tarihi: Gurre-i Safer 1330, Arz: 734

Vâkıfı ismiyle hâyât ve müberrâtu mahal ve mevâkı'ı: Kütahya Sancağı dâhilinde Uşak Kazâsının Aybek (İpek) Mahallesiinde hükümet civarında kâin Mamûretü'l Hamid Câmî-i Şerîfi için Mahalle-i mezkûre ahâlisinden ve eshâb-ı hayrâtdan (**Musacıkoglu**) **Hacı İbrahim Ağa ibni Süleyman**'ın 1000 Guruş Nükûdî Vakfı

Afık Esas Defteri: Mücedded

Şart-ı Vâkıf: Vakfiyesi Sâdis Aşar, Mücedded Anadolu, aded: 251, 14
Usûl-i Cedîd: 5359, Hulâsa: 2201, İrâde-i 'Aliyye Tarihi: 28 Muharrem 1330

Vukûât: ...

Münâkale Defterinin İsmi ve Numarası: ...

Mülâhazât: ...